

Az Entz Géza Díj odaítélése 2018-ban

Az Entz Géza Tudományos Díj az erdélyi témájú, „a művészettörténet és műemlékvédelem, a régebbi történelem és segédtudományai, valamint a régészet terén” született, „kimagasló tudományos értéket képviselő” munkákat és nyomdakész kéziratokat honorálja. 1993-ban alapította az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Gróf Mikó Imre Alapítvány, ötévente kerül kiosztásra. A díjat erdélyi és Erdélyen kívül élő szakember egyaránt elnyerheti.

2017 őszén kérte fel az EME elnöksége a bírálóbizottságot a 2013–2017 között megjelent történettudományi munkák számbavételére, a bizottság pedig örömmel állapította meg, hogy ebben az időszakban mind Magyarországon, mind Erdélyben szép számban jelentek meg a kiírás témakörébe tartozó kiadványok.

E szép termésből a bizottság tagjai hat kiadványt ítéltek igazán kiemelkedőnek, ezek bírálatából hosszabban idézünk.

A kolozsmonostori konvent fejedelemség kori jegyzőkönyvei I. (1326–1590). Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Bogdándi Zsolt (Erdélyi Történelmi Adatok X. 1.) c., Kolozsvárott 2017-ben megjelent forráskiadvány „a Jakó Zsigmond-féle forráskiadási és regesztázási elveket követve három – 1575 után vezetett – protocollum teljes anyagát, illetve a 17. század végéig fennmaradt jegyzőkönyvek 1590. december 31-e előtti bejegyzéseinek magyar nyelvű kivonatait tartalmazza, szám szerint 867 darab regesztával gazdagítja Erdély kora újkori történetét. A bejegyzések zöme a hiteleshely törzsterületére: Kolozs, Torda és Doboka vármegyékre vonatkozik, kiemelendők tartom viszont a Kolozsvárral kapcsolatos bejegyzések magas számát (Kolozsvár történetére tehát különösen gazdag anyagot tartalmaz). Bogdándi Zsolt rövid bevezetőben természetesen tisztázza a feldolgozott anyag jellegét, a hiteleshely működésének történetében a szekularizáció (1556), majd az 1575. évi újjászervezés által hozott változásokat, és ami talán a legfontosabb, lényeges megállapításokat tesz a hiteleshely regisztrumvezetési gyakorlatát illetően is. E megállapításait ugyanakkor nem csupán a közölt anyag, hanem a konvent teljes 16–17. századi forrásanyaga (mintegy 30 protocollum) alapján teszi. A kivonatok gazdag anyagának használatát a minden részletre kiterjedő mutató könnyíti meg, amely tartalmazza a regesztákban és a jegyzetekben előforduló összes hely- és személynevet, illetőleg azokat a tárgyi címszavakat, amelyek számot tarthatnak a kutatók érdeklődésére.

A fentiek alapján bizonyosnak vélem, hogy – az ETA sorozatban megjelent korábbi regesztakiadványokhoz hasonlóan – Bogdándi Zsoltnak e forráskiadványa is rövidesen a kora újkori erdélyi kutatások megkerülhetetlen munkaeszköze lesz.”

Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1600–1613. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Gálfi Emőke. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 2.) Kolozsvárott 2016-ban megjelent forráskiadvány a gyulafehérvári hiteleshely kiadott jegyzőkönyveinek második kötete. A hiteleshelyi protocollumok „a kora újkori Erdély legjelentősebb forrásai közé tartoznak, melyeknek 1600-ig terjedő anyagát Gálfi Emőke és Bogdándi Zsolt még 2006-ban közzétette magyar nyelvű kivonatok formájában. A 2016-ban megjelent II. kötet az 1613-ig – tehát Bethlen Gábor uralkodásának kezdetéig – vezetett protocollumok, valamint a 17. század végéig

fennmaradt jegyzőkönyvek 1613. december 31-e előtti bejegyzéseinek kivonatait tartalmazza, szám szerint 436 darab regesztát. A kiadvány gazdag anyagának használatát a minden részletre kiterjedő mutató könnyíti meg, amely tartalmazza a regesztákban és a jegyzetekben előforduló összes hely- és személynevet, illetőleg azokat a tárgyi címszavakat, amelyek számot tarthatnak a kutatók érdeklődésére. Talán nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy a káptalani protocollumok I. kötetét – a Magyar Tudományos Művek Tárának megfelelően – többszázoldásos mutató rendszeresen használja, következésképpen a II. kötet esetében is hasonló tudománymetriai mutató várható.”

Gálfi Emőke, az EME Kutatóintézetének munkatársa 2015-ben megjelent munkájában – *A gyulafehérvári hiteleshely levélkeresői (1556–1690)*. Kolozsvár, 2015. (Erdélyi Tudományos Füzetek 283.) – „a fejedelemség kori hivatalnok-értelmiségi réteg egyik legjelentősebb csoportjának, a gyulafehérvári hiteleshely levélkeresőinek »életpályáját, rétegrajzát és közvetve az általuk kezelt levéltár történetét« követi nyomon a szekularizációtól (1556) a fejedelmi kor végéig (1690). A gazdag levéltári forrásokon alapuló vizsgálat mind összetettsége és újszerűsége, mind eredményei tekintetében (melyek közül itt talán a legismertebb káptalani levélkereső, Szamosközy István történetíró pályájára vonatkozó rendkívül fontos megállapításait említem) kiemelkedő helyet foglal el az erdélyi hivatalnok-értelmiség kutatása terén. E kötete tulajdonképpen fent említett forráskiadói tevékenységhez kapcsolódik.”

„Vincze Zoltán (sz. 1940) kolozsvári régész-történész, középiskolai tanár csupán nyugalomba vonulása után, didaktikai kötelezettségeinek a csökkenésével jutott hozzá, hogy a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem első régészprofesszora, Pósta Béla életútját és tudományos munkásságát részletesen felmérje.

Másfél évtizeden keresztül folytatott anyaggyűjtésének az eredményei *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*. EME, Kolozsvár, 2014. (5–578 l. törzsszöveg; 579–812 l. források, mutatók) c. terjedelmes, a tudománytörténetet az érintett intézmény(ek) korántsem tisztázott történetével ötvöző kötetben öltöttek testet.

Kutatásai során derítette fel és értelmezte azokat a nagyon sok állagban, különböző intézmények tulajdonában szétszóródott, többnyire elveszetteknek is hitt kolozsvári és magyarországi forrásokat, melyekből létrehozójának pályáján keresztül a kolozsvári régészeti iskola születését, működését és kihatásait bemutathatta, felmérhette és értékelhette.

Művének főszereplője a kecskeméti születésű Pósta Béla (1862–1919) lett, aki jogászként szeretett a római jogtörténet forrásaiba, s akit érdeklődése azután a szintén jogász-régész erdélyi Torma Károly hatása meg az aquincumi ásatások élményei a történeti segédtudományok, a felirat- és éremtan iránti vonzalmát kielégítő sodort a bölcsészeti tanulmányok meg a régészet felé. A Magyar Nemzeti Múzeumban kezdődött kutatói pályája, amelyet 1899-es kinevezése után a kolozsvári egyetem Régészeti és Érmészeti Intézetének ny. r. tanáraként, illetve az EME Érem- és Régiséggyűjtésének örekként 1919-ben bekövetkezett haláláig Kolozsvárott folytatott. Pósta Bélában az erdélyi régészet korabeli alakulását, személyi feltételeit létrehozó és működtető intézmény- és gyűjteményszervezőt, valamint a korabeli erdélyi műemlékvédelem kiemelkedő személyiségét tiszteljük.

Vincze Zoltán munkájának első kilenc fejezete lényegében a vizsgált életművön és korszakon túl alapvető áttekintését jelenti az erdélyi régészet történetének, munkája utolsó részének hatalmas könyvészete – melyre a források mellett a szöveg közel harmadfél ezer lábjegyzete

hivatkozik – az erdélyi régészeti kutatások könyvészete gyanánt is megállja a helyét. Ez az utolsó rész tartalmazza a szerző által feltárt eredeti források egy részét és a különböző mutatókat is.

Napjaink gondolkodása igencsak furcsán kezeli a tudományosság ismérveit. Úgy vélem, hogy amennyiben Vincze Zoltán részesülne az Entz Géza-díjban megtestesülő tudományos elismerésben, példája talán arra is figyelmeztetné közvéleményünket, hogy nem a pontszerző szorgalom, nem a közlemények száma, sem a konferenciákon való részvétel, még a tudományos vagy egyetemi minősítés sem helyettesíti az ügyszeretetet, a kutatói kíváncsiságot, a választott téma kutatásába fektetett szorgos munkát és lelkesedést. Nem könnyű ugyan kitartani, de ingázásban, tanításban eltöltött, személyiséget próbáló évtizedek után is maradhat az ember, aki egyetemi záróvizsgája idején volt: tudományunk fiatalos gondolkodású, lelkes és értő kutatója.”

Dáné Veronka debreceni egyetemi oktató díjra jelölt műve több mint egy évtizedes kutatómunka eredményeként 2016-ban jelent meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában: „*Mennyi jobbágya és mennyi portiója*”. Torda vármegye birtokos társadalma a 17. század első felében címmel (Erdélyi Tudományos Füzetek, 286.). A kötet a törzsszöveg mellett adattárát, forrásokat, térképeket, valamint román és angol nyelvű összefoglalókat és mutatót tartalmaz.

“A szerző Jakó Zsigmond és Kiss András irányításával kezdett hozzá a fejedelemség kori vármegyei jegyzőkönyvek kiadásához. Ennek a hosszú távú feladatnak a során, amely szervezsen illeszkedik az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében folytatott forráskiadási munkák sorába, elsőként Torda vármegye jegyzőkönyveit adta közre két kötetben (1607–1658, 1659–1707 közti időszakból). Ebből nőtt ki a díjra javasolt könyv, amely természetesen nem csupán a fentebb említett vármegyei jegyzőkönyvekre alapozva, hanem rendkívül gazdag kolozsvári és a Magyar Országos Levéltárban található levéltári források, valamint a fellelhető szakirodalom alapján rajzolja meg Torda vármegye birtokos társadalmának a képét a 17. század első felében. Lényegében egy előzmények nélküli alap kutatás eredményét tarthatjuk a kezünkben. Már Trócsányi Zsolt Erdély központi kormányzatáról írt alapvető munkájában a történeti kutatások egyik jövőbeli fontos feladataként a 16–17. századi erdélyi birtokmegoszlás kérdését nevezte meg. Művében a szerző ebbe az irányba teszi meg az első lépést.

A kötetben mind a 16. századi előzményeket vizsgálva, mind a 17. század első felének forrásait tanulmányozva Dáné Veronka a rendelkezésre álló adatok alapján külön fejezetekben vizsgálja a nagy- és középbirtokok *possesorait*, valamint a kisbirtokkal rendelkezőket. A 17. századra vonatkozóan kitér a *fiscalis* uradalmak, valamint a portával nem rendelkező birtokosok helyzetének vizsgálatára és külön foglalkozik az 1616–1657/58 közötti időszakban megjelenő új birtokosokkal is. Megállapításait minden esetben nemcsak gazdag forrásadatokkal támasztja alá, hanem szemléletes grafikonokkal teszi érthetőbbé. Ehhez járulnak még adattárként a megye birtokosait településenként bemutató táblázatok, melyekben ahol lehet, feltünteti az előző birtokost, és minden esetben, hogy mely évből származik a birtokosság tényét igazoló forrás, illetve annak levéltári jelzetét. A fennmaradt *portalis conscriptiók* (1573, 1575, 1616) adatai alapján készült térképekkel birtoktípusok szerint szemlélteti az akkori tulajdonviszonyokat.

Dáné Veronka írása nyomán megelevenedik a korabeli Torda megyei (és nem csak) birtokos társadalom. Emberek portréi (és nemcsak az oly divatos „elit” köréből valókéi, hanem az »alsóbb« rétegek tagjaié – hivatalnok köz- és kisnemesség, hivatalnok-értelmiség,

kormányhatósági tisztségviselők – is), kapcsolatrendszerük, vagyoni helyzetük rajzolódik ki, nyomon követhetjük a történelmi események hatását a birtokmozgásokra. Fogalmakat jár körül (porta, ház), az adózás módjára vonatkozó ismereteinket árnyalja. Adattára kitűnő segédeszköz lesz a korszak kutatóinak.

Dáné Veronka munkája úttörő jelentőségű az Erdélyi Fejedelemség társadalomtörténete szempontjából. A mű első darabja annak a nagy mozaiknak, amely az erdélyi társadalom vármegyénkenti bemutatásából majd reményeink és a szerző szándékai szerint kialakul, hogy aztán ezekre is alapozva be lehessen mutatni a fejedelemség kori erdélyi birtokos társadalom egészét.”

A fenti vélemények alapján a Gróf Mikó Imre Alapítvány kuratóriuma és az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöksége a 2018. évi *Entz Géza Tudományos Díjat* Vincze Zoltánnak ítélte oda *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*. c. munkájáért. A január 24-én született döntést tudomására hoztuk a gyógykezelésen lévő szerzőnek.

Bár a díjat a kiírás szerint március 3-án, Entz Géza születésnapján kellett volna átnyújtani, de az eddigi alkalmakkor is az EME tavaszi közgyűlésén került sor az átadásra. Megrendüléssel vettük tudomásul, hogy a díjazott szerző április 4-én elhunyt, és az április 7-én tartott közgyűléssel egy időben kísérték utolsó útjára a Házsongárdban. A díjat később vették át a fiai az Egyesület székházában.

Contents

Robert Offner: The German Notes of Hans Jordan, Citizen of Cluj / Kolozsvár / Klausenburg in the 16 th Century.....	1
Zsolt Bogdándi: The Saxons and the Princely Table in the 16 th Century.....	21
László Pakó: The Judicial Activity of Early Modern Transylvania from a Different Perspective. The Correspondence of the Procurator Lucas Pistaki (1567–1595).....	34
Tamás Fejér: Historical Sources Concerning the Political Relations between Transylvanian Principality and Wallachia at the End of the 16 th Century.....	49
Gábor Kármán: Turks at the Table, Turks in the City. János Bocatius and the Image of the Turks in Hungary	72
Veronka Dáné: The Unknown Branch of a Cubicularius Clan: the Bornemiszas of Cluj	79
Petra Mátyás-Rausch: The Management of Treasury During the Bethlen Era	91
Ágnes Szalai: Additional Information for the Courtly, Governmental and Political Function of Pál Inczédi under the Reign of Mihály Apafi I.	109

Review

Gergely Szenthe: A Work of Great Significance about the Archeology of a Small Region ..	127
Géza Hegyi: Three in One: a Complex Monography about the Old Udvarhely Seat.....	130
Géza Hegyi: The Renewed Exploration of "Hungarica" Documents in the Vatican Secret Archives	135
Emőke Gálfi: The Biography of the Monk György Martinuzzi, founder of the Principate of Transylvania	138
Tamás Fejér: Resources to the Early Modern History of Transylvania	141
Andrea Fehér: The Princely Patient.....	146
Kornél Nagy: A New Monography about the History of the Armenian Communities in Eastern Europe	150
Klára P. Kovács: Frescos of a Reborn Castle.....	152

Society Communications

Enikő Bitay: Secretary-general's Report of the 2018. Year	156
Awarding of the Entz Géza Prize in 2018.....	204

Cuprins

Robert Offner: Însemnările în limba germană ale bibliei lui Hans Jordan, cetățean clujean din secolul al 16-lea.....	1
Bogdándi Zsolt: Sașii și tabla princiară în secolul al 16-lea.....	21
Pakó László: Activitatea judecătorească a Transilvaniei premoderne dintr-o perspectivă diferită. Date din corespondența procuratorului Luca Pistaki (1567-1595).....	34
Fejér Tamás: Izvoare privind relațiile politice dintre Transilvania și Țara Românească la sfârșitul secolului al 16-lea.....	49
Kármán Gábor: Turcii la masă, turcii în oraș. János Bocatius și imaginea turcilor în Ungaria.....	72
Dáné Veronka: Ramura necunoscută a unui clan de cubiculari: familia Bornemisza din Cluj.....	79
Mátyás-Rausch Petra: Funcționarii trezoreriei princiale în perioada domniei lui Gabriel Bethlen.....	91
Szalai Ágnes: Contribuții privind activitatea lui Pál Inczédi în timpul principelui Apafi Mihály I.....	109

Recenzii

Szente Gergely: O lucrare de mare importanță despre arheologia unei regiuni mici.....	127
Hegyí Géza: Trei în una: o monografie complexă despre vechiul scaun al Odorheiului.....	130
Hegyí Géza: Revigorarea prelucrării documentelor "hungarica" din Arhivele Secrete ale Vaticanului.....	135
Gálfy Emőke: Biografia călugărului György Martinuzzi, fondator al Principatului Transilvaniei.....	138
Fejér Tamás: Surse privind istoria premodernă a Transilvaniei.....	141
Fehér Andrea: Principele bolnav.....	146
Nagy Kornél: O nouă monografie despre istoria comunităților armenesti din Europa Răsăriteană.....	150
P. Kovács Klára: Frescele unui castel reînscut.....	152

Comunicări ale Societății

Bitay Enikő: Raportul secretarului general privind activitatea Societății pe anul 2018.....	156
Acordarea Premiului Entz Géza în anul 2018.....	204

Tartalom

Robert Offner: Hans Jordan 16. századi kolozsvári polgár családi bibliájának német nyelvű feljegyzései	1
Bogdándi Zsolt: A szászok és a fejedelmi tábla a 16. században.....	21
Pakó László: A kora újkori Erdély bíráskodása „alulnézetből”. Pistaki Lukács prókátor levelezéséről (1567–1595)	34
Fejér Tamás: Források Erdély és Havasalföld 16. század végi politikai kapcsolataihoz	49
Kármán Gábor: Törökök az asztalnál, törökök a városban. Bocatius János és a török képe Magyarországon	72
Dáné Veronka: Egy cubicularius klán ismeretlen ága: a kolozsvári Bornemiszák	79
Mátyás-Rausch Petra: „Az Felséged praefecturája szegény hazánknek szabadságának nagy romlására volt” – A kincstári igazgatás tisztviselői Bethlen Gábor uralkodása alatt	91
Szalai Ágnes: Adalékok Inczédi Pál működéséhez I. Apafi Mihály fejedelemiségének idején	109

Szemle

Szenthe Gergely: Nagy jelentőségű feldolgozás egy kistrégyi régészetről.....	127
Hegyi Géza: Három az egyben: komplex monográfia a régi Udvarhelyszékről	130
Hegyi Géza: Újjáéledő hungarikafeltárás a Vatikáni Titkos Levéltárban	135
Gálfy Emőke: Az Erdélyi Fejedelemség alapjait megvető György barát életpályája.....	138
Fejér Tamás: Források Erdély kora újkori történetéhez.....	141
Fehér Andrea: A fejedelmi beteg.....	146
Nagy Kornél: Új monográfia a kelet-európai örmény közösségek történetéről	150
P. Kovács Klára: Egy újjáéledt kastély falképei	152

Egyesületi közlemények

Főtitkári jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2018. évi munkájáról.....	156
Az Entz Géza Díj odaítélése 2018-ban	204